

OSMANLI ŞÂİRLERİNİN ÇAĞATAYCA ŞİİRLERİ

IV

Osman F. Sertkaya

«Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri» adlı makale dizimizde, Osmanlı şâirlerinin Çağatay şâirlerine nazirelerini yayınlamıştık¹. Bu makalémizde de Sâfi'nin bir gazeli, Sultan I. Selim'in bir beyti ile bir gazeli, Amrî'nin bir rübâisi, Dukâkinzâde Ahmed'in bir muhammesi, Fuzûlî'nin bir tahmisi, Kâtibî (Seydî Ali Reis)'nin üç gazeli, beş tarih manzumesi ve bir kıt'ası, Sâfi'nin bir tarih manzumesi, Nedîm-i kadîm'in bir rübâisi ve Refî-i Âmidî'nin bir gazeli olmak üzere on sekiz yeni örnek veriyoruz.

SÂFÎ'NİN GAZELİ²

II. Sultan Murâd devri şâirlerinden olan Sâfi'nin 9 beyitlik bu gazeli, İstanbul, Bâyezid Devlet Kütüphanesi, Umumi, no 5782'de kayıtlı olan Hacı Kemal'in H. 918 (M. 1511)'de tertip etmiş olduğu *Câmü'n-nezâir* adlı şiir mecmuasının 688. sahifesinde (varak 346a) bulun maktadır³.

1 «Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri», *TDED*, c. XVIII, s. 133-138; «Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri II», *TDED*, c. XIX, s. 171-184; «Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri III, Uygur Harfleriyle Yazılmış Bazı Manzum Parçalar I», *TDED*, c. XX, s. 157-184; «Some new documents written in the Uigur script in Anatolia», *CAJ*, XVIII/1, (1974), s. 180-192.

2 Sâfi'nin gazelinin bulunduğu şiir mecmuasına ve Sultan I. Selim'e ait beyit ile gazeli ihtiva eden şiir mecmualarına dikkatimi çeken Sayın Ali Tanyeri'ye ve Sultan Selim'in gazelinin Arap harfli neşrini haber vermek lutfunda bulunan Sayın Orhan Şâik Gökyay'a teşekkür ederim.

3 Süreyya Gıyas, *Mecmûatü'n-nezairde divanı olmayan şâirler*, Mezuniyet tezi 1933-1934 Türkiyat Enstitüsü no. 57, s. 17-18.

Min kelām-ı Şāfī vü zebān-ı Tātārī

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Ey nesīm-i cān-fezā bargıl diyār-ı yārga
Yüz sürüp ‘arz-ı niyāz it mindin ol dildārga
- 2 Ben za‘if ü nātüvānım varabilmen sen digil
Yārni közdin salıp yüz birmek agyārga
- 3 Türk-i mestüñ germ olup cān mülkini çapmak diler
Hey dimezseñ vey baña ol zālim ü mekkārga
- 4 Fitne düşer şehre vü ‘ālem tolar gavgā bilen
Sen bu hüsn ü hulkile barsañ eger bāzārga
- 5 Rūsiyeh bolur saçuñ-nıñ ‘anber-efşān-bülhı
Nisbet iden halk içinde nāfe-i tātārga
- 6 Leblerüñ vaşında dil sözdin söz açıp hoş dimiş
Kıfl-ı la‘lın-dür k’urulmuş dürc-i gevher-bārga
- 7 Hālemidür ay yüzüñ devrindeki didim, didi
Hatt-ı reyhān-dur yazılmış şafha-i gülzārga
- 8 H‘ān-ı hüsnüñdin niçün mahrüm ola ‘aşıklaruñ
Feyz-i ‘āmuñdin naşib irür çü mür u mārğa
- 9 ‘Işk odına tutuşup Şāfī yanarsa gam degil
Yanmağılan yol tapıp-dur şem‘-i bezm-i bārga

SULTAN I. SELİM’İN BEYTİ²

Çeşitli kaynaklarda Sultan I. Selim’e ait Çağatayca bir beyt olduğu kaydedilmektedir. Sultan I. Selim (Yavuz Sultan Selim)’in bu beyti, Millet Kütüphânesi, Ali Emîri, Manzum, No. 651’de kayıtlı olan *Mecmuatü’l-fevâid* adlı bir şiir mecmuasının 51b varlığında şu şekilde geçmektedir.

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + - -
 Sa'y kılğıl māl yığğıl anı yaǵşı saklağıl
 Düşmene kalursa kalsun dosta muhtâc olmağıl

SULTAN I. SELİM'İN GAZELİ²

Daha önce Ali Emîrî Efendi'nin Arap harfleri ile yayınladığı⁴ Sultan I. Selim'in⁵ gazeli, İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Y. Y. 62 numarada kayıtlı olan yazma bir şâir padişahlar antolojisinin 23b varağında geçmektedir. 33 (1b-33a) varaklık bu mecmuada varak 1b'den itibaren Sultan Mehmed Han'ın, varak 7a'dan itibaren Sultan Bâyezid Han'ın, varak 19a'dan itibaren Sultan Selim Han'ın, varak 24a'dan itibaren de Sultan Süleyman Han'ın şiirleri yer almaktadır⁶.

Gerek yukarıda verilen beytin, gerek bu gazelin Çağatay Türkçesi özelliklerinden ziyâde Azerî Türkçesi özellikleri ihtiva ettiği söylenebilir.

23b Gazelü't-Türki

Hezec - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 İki kaşuñ kibi bir turfe ya yok
Kılur sin raħm bu köñlüme yâ yok
- 2 Cihânda gerçi yüz biñ fitneler bar
Fırâkuñ dik velî 'ayn-ı belâ yok
- 3 Nigârâ haste köñlüümüñ haķıda
Cefâ kem kılma bârî ger vefâ yok
- 4 Köñülni kimge bağlay çün cihânda
Senüñ tek közler içre dilrübâ yok

4 *Osmanlı Tarih ve Edebiyatı Mecmuası*, sene 1, 30 Nisan 1336, sayı 2, s. 32 vd.

5 Sultan I. Selim için bk. H. F. Hofman, *Türkish Literature, A Bio-Bibliographical Survey*, Section III, Part 1, Vol. 5: P-S, s. 157-159.

6 Bu yazmanın tavsifi için bk. Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, c. II, s. 266 (bk. sıra no. 2701).

- 5 Eger sen hüsni ili-nüñ hâmdur⁷ sin
Selîmî kibi dağı bir gedâ yok

AMRÎ'NİN RUBÂİSİ

H. 930 (1523-1524)'de ölen Amrî, II. Bâyezid ve oğlu Sultan Selîm devri şâirlerindendir. Divanının bilinen tek nüshası İstanbul Üniversite Küt., T. 615/2 de kayıtlı mecmuanın 40-64 yaprakları arasındadır⁸.

Amrî'nin rubâisinde göze çarpan husus, ikinci mısradaki *bol-* yanında üçüncü mısradaki *ol-* şeklinin kullanılmasıdır.

Hezec - + - - / - + - - / - + - - / - + -
(Ahreb)

Yıglap yürürüm bî-ser ü bî-(pây) nitey
Boldum köz e köz halk ara rüsvây nitey
Oldum dil ü dîdeden meded-hây nitey
Ay vây nitey vây nitey vây nitey

DUKÂKÎN-ZÂDE AHMED'İN MUHAMMESİ

16. asrın mutasavvîf şâirlerinden Ahmed Beğ (Dukâkîn-zâde), H. 964 (1556-1557) de İstanbul'da ölmüştür⁹. Aşağıda metnini verdiğimiz Dukâkîn-zâde Ahmed Beğ'in İstanbul, Üniversite Kütüphânesi, no 2830/1'de kayıtlı bulunan divanındaki muhammesin de Sultan Selîm'e ait şiirler gibi Çağatay türkçesinden ziyade Azerî hususiyetleri taşıdığı görülmektedir.

7 Son beytin birinci mısraı yazmada *câmdur sin* şeklindedir. Fakat ikinci mısradaki *gedâ* kelimesi karşısında, ilk mısradaki şekil *hâmdur sin* şeklinde düzeltilmiştir. Müstensih ح yerine sehven ج yazmış olmalı!

8 İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, I. Cilt, XII-XVI. asır, İstanbul 1947, s. 97-98.

9 a. g. e., s. 142-143.

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

20b

I
 Dilberā 'ışkıñda fahrümdür benüm bed-nāmlıg
 Rûze-i fûrkatde hündur dürd-i mey-âşāmlıg
 'İyd-ı vaşlıñdan baña bir bûse vir bir emlîg
 Niçe ay ārām-ı cān hecrinde bî-ārāmlıg
 Dostluğı kör hadden itdi düşmeni bed-kāmlıg

II

Senden artık yirde yoqtur ey köngül bir dāg-ı hecr
 Rûz (u) şeb çeşmimde anıñ' çün aqar ırmağ-ı hecr
 Sebz olup ol şuyile zînet tutarken bāg-ı hecr
 Şükr şem'in yaqmadım vaşlıñdan itdi dāg-ı hecr
 Ol gedānıñ kim tiler ehl-i keremdin şāmlıg

III

Çün bahār eyyāmıdur güş eyle bülbülden nevā
 Derd-i güldür sākî devr etsün şerāb-ı dil-küşā
 Âteş-i 'ışk ile köynen bağrıma oldur devā
 Eylerimiş köngli otluğ naqşıdur ağızıñ ara
 Bizni bu otluğa köydürgen ider ol hāmılg

IV

Ŧatmadın zāhid henüz bir dem ŧarıkāt şivesin
 Bilmedin bir zerre ol mihrüñ haqıķāt şivesin
 'Ādet idindüñ hemān lafz-ı şerī'at şivesin
 Dāb imiş sin terk it anı 'ışk muħabbet şivesin
 Ŧatre-i kan âteşin gül goncesi endāmlıg

V

İçmedin zâhid şarâb-ı ahdi sen peymânedin
 Kaygu yok 'uşşâkı men' eyleseñ meyhânedin
 Râst sözni güş kılmağ bu dil-i divânedin
 La'ldin za'f itdi kan bolğay körğülde bâdedin
 Ad çağırmuş sen şalâh içre zihî bed-nâmlıg

VI

Her ne cevruñ var-ise itkil maña bendin sezâ
 Tek mini bir lahza itme âsitânıñdın cüdâ
 Her kazâ sendin kelür bolsa maña bir dem rızâ
 Köz yaşımın nem tapıptur gerçi mi'mâr-ı kazâ
 Nefs tapmas irmiş ol kim kılsa hün-âşâmlıg

VII

Cân kulağıyle işitkil kel nevâ-yı 'ışkdın
 Bolma gâfil ey köñül bir dem şafâ-yı 'ışkdın
 İstegil derdine Ahmed kel devâ-yı 'ışkdın
 Zülfide derd-i belâ ister nevâ-yı 'ışkdın
 N'eyledi körüñ giti tākını hoş-üsthâmlıg

FUZÛLÎ'NİN TAHMİSİ

Fuzûlî'nin Türkçe divanında¹⁰ Çağatay Türkçesine ait kelime ve şekiller görülmekte ise de bu kelime ve şekillerin devri içinde Azerî Türkçesinde

10 Türkçe Divan, Ali Nihat Tarlan; Abdülbaki Gölpınarlı; Kenan Akyüz, Süheyl Bekken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur'dan müteşekkil bir komisyon tarafından, Latin harfleriyle üç kere neşredilmiştir.

— Ali Nihat Tarlan, *Fuzulî Divanı, Gazel, Musammat, Mukatta ve Rubâî kısmı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*, C-1, İstanbul 1950, X + 248, s. (Makalemizde Tarlan kısaltması ile gösterilmiştir).

de kullanıldığı bilinmektedir¹¹. Meselâ Fuzûlî'nin "pîş imes" redifli;

Dehr bir menzil hâlâyık kârbânı pîş imes
Söz kamu efsâne il efsâne-hânı pîş imes

matlı gazeli ¹² yine içinde imes (değil), birle (ile) gibi şekiller geçen bir muhammes'indeki

Dostlar men nâle vü feryâd kılsam 'ayb imes
Çerh-i bed-mihrüñ elinden dâd kılsam 'ayb imes
Çam diyârın dil' ara âbâd kılsam 'ayb imes
Bu binâ birleñ cihânda ad kılsam 'ayb imes
Bir qadi şimşâd u gül-rûhsârdan ayrılmışam

bendî bu tür örneklerdendir¹³.

Bu örneklere, Fuzûlî'nin Azerî şâirlerinden Habîbî'nin bir gazelini tahmisi ¹⁴ ile tanzîr(müseddes)ini ¹⁵ ilâve edebiliriz.

Bunların dışında Fuzûlî'nin divânında Çağatay şâiri Lutfî'nin bir gazelisini tahmisi ¹⁶ vardır ¹⁷.

— Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur; *Fuzûlî, Türkçe Divan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Seri I, No. 8, Ankara 1958, XVI + 576 s. (Makalemizde *İş Bankası* kısaltması ile gösterilmiştir).

— Abdülbaki Gölpınarlı, *Fuzûlî Divanı, Ön-söz, Gazeller, Terkipler, Kit'alar, Rubailer, Lâgatçe, İndeks, Fihrist*, İstanbul 1961, İkinci basım, CXIX + 234 s. (Makalemizde *Gölpınarlı* kısaltması ile gösterilmiştir).

11 Fuzûlî'de, Şark Türkçesinde rastlanan gramer şekilleri için bk. Selâhattin Olcay, «Fuzûlî'de Türkçe Fiil tasnifleri», Z. Korkmaz-S. Olcay, *Fuzûlî'nin Dili Hakkında Notlar*, Ankara 1956, s. 33-34.

12 *Tarlan*'da yok, *İş Bankası*, s. 250 (gazel no. 126), *Gölpınarlı*, s. 73 (gazel no. 129).

13 *Tarlan*, s. 198, *İş Bankası*, s. 456, *Gölpınarlı*, s. 172.

14 *Tarlan*, s. 191-192, *İş Bankası*, s. 465-467, *Gölpınarlı*, s. 173.

15 *Tarlan*, s. 188-190, *İş Bankası*, s. 443-446, *Gölpınarlı*, s. 174-175.

16 *Tarlan*, s. 200-201, *İş Bankası*, s. 462-464, *Gölpınarlı*, s. 170.

17 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar (Müze) No. 5452 (eski numara 2753)'de *Muhabbet-nâme* adlı büyük bir mecmua kayıtlıdır. Bu mecmuada Ali Şîr Nevâî'nin, Garâyübü's-şîgar, Nevâdirü's-şebâb, Bedâiyü'l-Vaşat, Fevâйдü'l-Kiber adlı dört divanından sonra Yûsuf Emirî'nin, Lutfî'nin ve Fuzûlî'nin Türkçe divanları yer almaktadır. Transkripsiyonunu verdiğimiz şiirler, Çağatay şivesine âşinâ bir müstensihin yazmış olduğu bu mecmuadan alınmış olup, basma yayımlardaki yerleri de ayrıca gösterilmiştir.

LUTFİ'NİN GAZELİ¹⁸

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + - -

- (434a) 1 Ey ezeldin tā ebed könglüm giriftârıñ seniñ
Çäre kı kim boldı cānım esrū efkârıñ seniñ
- 2 Dilberim-niñ mezhebi-de yođ turur resm-i vefā
Ey köngül ni yirge yitkey nāle-i zārıñ seniñ
- 3 Cān birür çağda ıatımğa tinğri üçün kil bigim
Bārī körmiş bolğa min bir laħza dīdārıñ seniñ
- 4 Şer' ilinde bolsa ger ösrük sözige¹⁹ i'tibār
Kanıma birgey tanuğ-lığ ikki 'ayyārıñ seniñ
- 5 Her kaçan Luğfıni öltürsenğ cefā tığı bile
Anda hem bolğay meniñ rūħum meded-kārıñ seniñ

Nüshalar:

- A. İstanbul, Üniversite Küt., Türkçe Yazmalar (Müze) no. 5452 (434a)
B. Bursa nüshası. İ. H. Ertaylan tarafından yapılan tıpkı basım s. 110.

Nüsha farkları:

- 2a dilberim-niñ mezhebi-de yođ turur] B çünkü hıblar mezhebinde yođ
imiş]
- 2b yitkey] B kitkey ||
- 4a ...içinde bolsa ger... sözige] B ... ile bolsa revā... közige|
- 5a her kaçan Luğfı'ni öltürsenğ] B öltürür bolsanğ bu Luğfı'ni |

18 Luğfı'nin bu gazeli mecmuanın 434a varağındadır.

19 Nüsha farkında da açıkça görüldüğü gibi söz yerinde köz olması lâzımdır. Ayyâr olan köz (göz) olduğuna ve 'ayyâr'ın da (iki) tane olduğu belirtildiğine göre doğru şeklin sözige yerine közige olması gerektiği açıktır: Metindeki sözige şekli de müstensih hatası olmalıdır.

FUZÛLÎ'NİN TAHMÎSİ²⁰

FUZÛLÎ'NİN TAHMÎSİ

I

- 434a Cāndadır şubh-ı ezelden mihr-i ruhsārınġ seniġ
 N'ola tā şām-ı ebed olsam taleb-kārınġ seniġ
 İmdi cānā bolmamış men 'āşık u zārınġ seniġ
 Ey ezelden tā ebed könglüm giriftārınġ seniġ
 Raġm kıl kim boldı cānım esrū efkārınġ seniġ

II

- 434b Duttılar teşhîs-i derd için mu'âlicler regim
 Buldılar sıhhat ki sıhhatden yakındur ölmegim
 Çün yakîn oldı devāsız derd ile cān virmegim
 Cān virür çağda katımğa tinġri için kil begim
 Bārī körmiş bolġa min bir laġza dīdārınġ seniġ

III

- Hūblarını imtiġhān kılmaġta çok çektim cefā
 Nāle-i zār ile bildim derd-i dil bulmaz şifā
 Men şanurdum şimdi sen pendim işit kıl iġtifā
 Çünki hūblar mezhebinde yoġ imiş resm-i vefā
 Ey köngül ni yirge yitkey nāle-i zārınġ seniġ

IV

- Könglüm aldı ol iki 'ayyār çeşm-i pür-humār
 Şimdi cān kaşdın hem itmişler ne mekr ilen ki bar
 'Örf içinde olsa her 'ayyār kavli üstüvār
 Şer' ili ger dutsalar ösrük közine²¹ i'tibār
 Kañıma birgey danuġluġ ikki 'ayyārınġ seniġ

V

- Şanma cevritsenġ Fuzûlî incinüp terkinġ kıla
 Ger cefā kıl ger vefā cānım fedā sen kātile
 Men ġod öldüm imdi sen tġġ-ı cefā alup ile
 Luġfını öldürsenġ ey dilber cefā tġġi bile
 Anda hem bolġay benim rūġum meded-kārınġ seniġ

²⁰ Fuzûlî'nin bu tahmisi mecmuanın 434a - 434b varakları arasındadır.

²¹ Metinde yanlış olarak *sözine* şeklinde geçmektedir (krş. not 14).

KÂTİBİ (SEYDİ ALİ REİS)'NİN ŞİRLERİ

Seydi Ali Reis²²'in Çağatay türkçesi ile yazmış olduğu gazellerden 22 tanesi daha önce Kemal Erarslan tarafından yayınlanmış idi²³. Bu makalede ise Erarslan yayınında yer almayan 3 gazel, 5 tarih manzumesi ve bir kıt'a verilmektedir.

Nüshalar²⁴:

Matbuu. Mir'atü'l-memâlik, (Ahmed Cevdet neğri), İstanbul 1313, 99 s.

A. İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan 1470 (83 yaprak)

B. İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan 1647 (81 yaprak)

C. İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Koğuşlar 893 (136 yaprak)

I

GAZEL

Seydi Ali Reis'in karayolu ile İstanbul'a dönmesi sırasında yazmış olduğu ve *Mir'atü'l-memâlik*'in «*Vilâyet-i Güceratdaki vâki olan ahvâli beyân eder*» başlıklı bölümünde yer alan bu beş beyitlik gazel, Yetimî'nin

Ger felek fûlk ola 'âkilmidir ol
İhtiyâr eyleye deryâ seferin

beyitli gazeline naziredir²⁵.

Nüshalar:

Matbuu. s. 35, A. 25b, B. 24b-25a, C. 21b.

Remel - + - - / + - + - / + + -

1 Eylegen Hind bilen Patan seferin
İhtiyâr eylesün mihan seferin

22 Cengiz Orhonlu, «Seydi Ali Reis», *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, İstanbul 1970, s. 39-56.

23 Kemal Erarslan, «Seydi Ali Reis'in Çağatayca gazelleri», *TDED*, XVI, İstanbul 1968, s. 41-54.

24 Yazma nüshaların tavsifi için bk. Fehmi Edhem Karatay, *TSMKTYK*, I, İstanbul 1961, s. 443-444 (1333, 1334, 1335 sıra nolu yazmalar).

25 Bu beyit için bk. Orhan Şâik Gökyay, «Mir'atü'l-Hatâyâ/Yanlıklar Gözgüsü», *Türk Dili*, c. XXXIII, sa. 293 (Şubat 1976), s. 68-72.

2 Yığlamağdın 'aqlı boldı közüm
Dir kören eylemiş Yemen seferin

3 Dürr-i eşkümle dāmenim pürdür
Güiyā eyledüm 'Aden seferin

4 Yüregüm boldı nāfe-veş pür-ḥün
Ni kılay min itip Ḥotan seferin

5 Yā ilāhī yine müyesser kıl
Kātibī bendege vaṭan seferin

II

TARİH MANZÜMESİ

Mir'atü'l-memâlik'in «*Vilâyet-i Sindde vâki olan sergüzeşti beyân eder*» bölümünde yer alan ve Sind padişahı «Mir Şâh Ḥasan Mirza (Şâh Hasan Argun)'nın ölümü üzerine söylendiği belirtilen bu tarih beyti, Seydî Ali Reis tarafından Mir Şâh Hasan Mirza'nın kardeşi Sultan Mahmûd'a sunulmuştur. Seydî Ali Reis, bu tarih beytini sunma anında iki de gazel söylemiştir. (Bu gazeller Erarslan neşrindeki I ve II numaralı gazellerdir).

Nüshalar: B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z, AA, AB, AC, AD, AE, AF, AG, AH, AI, AJ, AK, AL, AM, AN, AO, AP, AQ, AR, AS, AT, AU, AV, AW, AX, AY, AZ, BA, BB, BC, BD, BE, BF, BG, BH, BI, BJ, BK, BL, BM, BN, BO, BP, BQ, BR, BS, BT, BU, BV, BW, BX, BY, BZ, CA, CB, CC, CD, CE, CF, CG, CH, CI, CJ, CK, CL, CM, CN, CO, CP, CQ, CR, CS, CT, CU, CV, CW, CX, CY, CZ, DA, DB, DC, DD, DE, DF, DG, DH, DI, DJ, DK, DL, DM, DN, DO, DP, DQ, DR, DS, DT, DU, DV, DW, DX, DY, DZ, EA, EB, EC, ED, EE, EF, EG, EH, EI, EJ, EK, EL, EM, EN, EO, EP, EQ, ER, ES, ET, EU, EV, EW, EX, EY, EZ, FA, FB, FC, FD, FE, FF, FG, FH, FI, FJ, FK, FL, FM, FN, FO, FP, FQ, FR, FS, FT, FU, FV, FW, FX, FY, FZ, GA, GB, GC, GD, GE, GF, GG, GH, GI, GJ, GK, GL, GM, GN, GO, GP, GQ, GR, GS, GT, GU, GV, GW, GX, GY, GZ, HA, HB, HC, HD, HE, HF, HG, HH, HI, HJ, HK, HL, HM, HN, HO, HP, HQ, HR, HS, HT, HU, HV, HW, HX, HY, HZ, IA, IB, IC, ID, IE, IF, IG, IH, II, IJ, IK, IL, IM, IN, IO, IP, IQ, IR, IS, IT, IU, IV, IW, IX, IY, IZ, JA, JB, JC, JD, JE, JF, JG, JH, JI, JJ, JK, JL, JM, JN, JO, JP, JQ, JR, JS, JT, JU, JV, JW, JX, JY, JZ, KA, KB, KC, KD, KE, KF, KG, KH, KI, KJ, KK, KL, KM, KN, KO, KP, KQ, KR, KS, KT, KU, KV, KW, KX, KY, KZ, LA, LB, LC, LD, LE, LF, LG, LH, LI, LJ, LK, LL, LM, LN, LO, LP, LQ, LR, LS, LT, LU, LV, LW, LX, LY, LZ, MA, MB, MC, MD, ME, MF, MG, MH, MI, MJ, MK, ML, MM, MN, MO, MP, MQ, MR, MS, MT, MU, MV, MW, MX, MY, MZ, NA, NB, NC, ND, NE, NF, NG, NH, NI, NJ, NK, NL, NM, NN, NO, NP, NQ, NR, NS, NT, NU, NV, NW, NX, NY, NZ, OA, OB, OC, OD, OE, OF, OG, OH, OI, OJ, OK, OL, OM, ON, OO, OP, OQ, OR, OS, OT, OU, OV, OW, OX, OY, OZ, PA, PB, PC, PD, PE, PF, PG, PH, PI, PJ, PK, PL, PM, PN, PO, PP, PQ, PR, PS, PT, PU, PV, PW, PX, PY, PZ, QA, QB, QC, QD, QE, QF, QG, QH, QI, QJ, QK, QL, QM, QN, QO, QP, QQ, QR, QS, QT, QU, QV, QW, QX, QY, QZ, RA, RB, RC, RD, RE, RF, RG, RH, RI, RJ, RK, RL, RM, RN, RO, RP, RQ, RR, RS, RT, RU, RV, RW, RX, RY, RZ, SA, SB, SC, SD, SE, SF, SG, SH, SI, SJ, SK, SL, SM, SN, SO, SP, SQ, SR, SS, ST, SU, SV, SW, SX, SY, SZ, TA, TB, TC, TD, TE, TF, TG, TH, TI, TJ, TK, TL, TM, TN, TO, TP, TQ, TR, TS, TT, TU, TV, TW, TX, TY, TZ, UA, UB, UC, UD, UE, UF, UG, UH, UI, UJ, UK, UL, UM, UN, UO, UP, UQ, UR, US, UT, UY, UZ, VA, VB, VC, VD, VE, VF, VG, VH, VI, VJ, VK, VL, VM, VN, VO, VP, VQ, VR, VS, VT, VU, VV, VW, VX, VY, VZ, WA, WB, WC, WD, WE, WF, WG, WH, WI, WJ, WK, WL, WM, WN, WO, WP, WQ, WR, WS, WT, WU, WV, WW, WX, WY, WZ, XA, XB, XC, XD, XE, XF, XG, XH, XI, XJ, XK, XL, XM, XN, XO, XP, XQ, XR, XS, XT, XU, XV, XW, XX, XY, XZ, YA, YB, YC, YD, YE, YF, YG, YH, YI, YJ, YK, YL, YM, YN, YO, YP, YQ, YR, YS, YT, YU, YV, YW, YX, YY, YZ, ZA, ZB, ZC, ZD, ZE, ZF, ZG, ZH, ZI, ZJ, ZK, ZL, ZM, ZN, ZO, ZP, ZQ, ZR, ZS, ZT, ZU, ZV, ZW, ZX, ZY, ZZ.

Matbuu. s. 40, A. 29b, B. 29a, C. 33a.

Remel - + -- / - + -- / - + -- /

1 Şâh Ḥasan Sindge şeh irdi velî

Çikti eccl cāmını taptı fenâ

Hâtif-ı gayb ayttı târiḥni

«Cennet-i firdevs mekânı ola»

اولا مکانی فردوس جنت

(38) + (121) + (350) + (453) = (H. 962/M. 1555)

(B ve C nüshalarında 962 kaydı bulunmaktadır).

III TARİH MANZÜMESİ

Mir'atü'l-memâlik'in «*Diyâr-ı Hindüstanda vâki olan sergüzeşti beyân eder*» başlıklı bölümünde yer alan ve Babur Mirza'nın oğlu Humâyûn Şâh'ın Hindistan'ı fethi üzerine söylenen bu tarih beyti, Seydî Ali Reis tarafından Humâyûn Şâh'a, iki gazelle birlikte, sunulmuştur. (Bu gazeller Erarslan neşrindeki III. ve IV. numaralı gazellerder).

Nüshalar :

Matbuu. s. 44, A. 33a, B. 32b, C. 37a.

Remel - + - - / + - + - / + + - (- -)

1 Şâh-ı Cem rutbet (ü) Humâyûn-baht
Yitti iklim-i Hindge çün âteş

2 Kırdı Afğânı Dehlî-ni aldı
Boldı fermân-beri barı ser-keş

3 Ol fetihğa ayıtdılar târîh
«Tâli'-i devlet-i Humâyüneş»

طالع دوك هماونش

(412) + (440) + (110) + = (H. 962/M. 1555)

B'de 962 kaydı bulunmaktadır.

IV TARİH MANZÜMESİ

Bu tarih manzumesi, *Mir'atü'l-memâlik*'in aynı bölümünde ve Humâyûn'un Delhî'yi ve müteakiben Agra'yı fethi dolayısıyla yazılmıştır.

Nüshalar :

Matbuu. s. 46, A. 35a, B. 34b, C. 39a.

Hezec - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Felek-rif'at Humâyûn Şâh gâzi
Salur pertev, livâsı mihr ü mâha

2 Yitişti Hindge kıldı Dehli-ni fetḥ
Nuzül itti ḥişār-ı dīn-penāha

3 Yiberdi niçe ḥān-nı Āgra sarı
Birip köp istimāletler sipāha

4 Devām-ı devletide fetḥi anıḡ
Müyesser boldı minnet ol ilāha

5 Ayıttı anḡa bir iksikli tāriḡ
Mübārek bolsun Āgra pādīşāha

مبارك بولسون اكره پادشاه

(318) + (226) + (154) + (263) = 961 + 1 = H. 962. (M. 1555)
B'de 962 C de 961 kaydı var.

V

TARİH MANZÜMESİ

Mir'atü'l-memâlik'in yine aynı bölümünde yer alan bu tarih beyti, Humâyûn'un 28 Ocak 1556'da vefat etmesi üzerine söylenmiş ve Seydî Ali Reis tarafından oğlu Celalü'ddin Ekber Mirza'ya bir gazelle birlikte arzedilmiştir. (Bu gazel Erarslan neşrindeki XIII numaralı gazeldir).

N ü s h a l a r :

Matbuu. s. 57, A. 45a, B. 45a, C. 50a.

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1 Hind içide bir humây irdi Humâyûn pādīşāh

Bir dem içre boldı şonḡar eyledi 'azm-i ilāh

2 Ol muşibetni işitkeç kıçkırıp zārī bilen

Aytıñız tāriḡ «fevt boldı Humâyûn pādīşāh»

فوت بولدی هایون پادشاه

(313) + (112) + (52) + (486) = (H. 963/M. 1556)

B ve C'de 963 tarihi kayıtlıdır. A nüshasındaki «fevt oldı» şekli ise müstensih hatası olsa gerektir. Çünkü o zaman tarih H. 962 çıkmakta ve Humâyûn bir yıl önce ölmüş olmaktadır.

VI

TARİH MANZÜMESİ

Mir'atü'l-memâlik'in «*Vilâyet-i Hârezmde ve Deşt-i Kıpçakda vâki olan ahvâli beyan eder*» başlıklı bölümünde yer alan bu beyti, Şeyh Abdüllatif'in vefatı dolayısıyla yazılmıştır.

N ü s h a l a r :

Matbuu. s. 71, A. 58a, B. 57b, C. 63b-64a.

Remel - + - - / + - + - / + + - (- -)

1 Şeyh 'abdü'l-lâtif pîr-i Hârezm
Dâr-ı dünyâdın eyledi rihlet

5 Rûh-ı kudsî ayıttı târihin
«Eyle yâ rab maķâmını cennet»

الله يا رب مقاميني جنت

(453) + (251) + (202) + (11) + (46) = (H. 963/M. 1556);
B'de 963 tarihi kayıtlı. C'de sehven 953 yazılmış. 953 tarihi müstensih hatası olsa gerekir.

VII

GAZEL

Mir'atü'l-memâlik'in aynı bölümünde yer alan bu gazel, Hârezm'den Sarayçık'a gidiş esnasında «Mangıt» kavmi hakkında söylenmiştir.

N ü s h a l a r :

Matbuu. 72, A. 58b-59a, B. 58a-58b, C. 64b.

Remel - + - - / + - + - / + + - (- -)

1 'Alemin Mangıtını Özbekini

Haķ alarınıĝ yoĝ eylegey pākini

- 2 Aşı talkan bilen kurut barmıñ
Kişi bir barça tapmaz²⁶ itmekini
- 3 Kıımız içip alar aşar at etin
Dağı körmey biz özge yimekini
- 4 Qazağı vü qazaqçısı köpdür
Tinğri yoq ite künde birlikini
- 5 Kārvānnı talap kıılır yalañaç²⁷
Ulusıñ tişisini irkekini
- 6 Hāq budur ol gāzā-yı ekber iter
Çapqay anıñg kılıç bilen yikini
- 7 Uçrayıp tohtağan tanır sözümüñg
Kātibi yalğanını kirçekini

VIII

GAZEL

Mir'atü'l-memâlik'in aynı bölümünde yer alan bu gazel, Sarayçık'tan tekrar H'ârezm'e dönme sırasında söylenmiştir.

N ü s h a l a r :

Matbuu. 73, A. 60a, B. 59b, C. 65b-66a.

Muzari - - + / - + - + / + - - + / - + -

- 1 İrmenğ vişāl-i yāra köñgöl boldı mümteni'
Öldüm ğamiyle bolmadı hālimğa muṭṭali'

- 2 Vā'iz, hādīs-i la'linğı tefsir eyledi

Rāḫmet aña ki barça ulus boldı müntefi'

26 Nüşalardaki *tapman?* müstensih yanlış olmalı!

27 Gerek Matbuu ve gerek A, B, C nüşalarında ، بلا كج، imlâsı ile geçen şeklin mânâ itibarı ile *yalañaç* şeklinde okunması gerekmektedir. Doğru şeklin ، بلا كج ، ، بلا كج ، ، بلا كج ، ، بلا كج ، ، بلا كج ، ، بلا كج ، imlâlarından herhangi birisi ile ifade edilmesi gerekirdi.

- 3 Köptür cihânda gonce-leb ü lüle-ğad velî.
Sin serv-ğad kibi çanı bir çadırı mürtefi'
- 4 Bülbül tik eyle nâle vü âhı seherğaçı
Bâşed ki raħm itip ola ol gonce müstemi'
- 5 Barı elemni Kâtibî def' eylemenğ bolur
Ağyâr irür hemîn elem-i ğayr-ı mündefi'

IX

KIT'A

Mir'atü'l-memâlik'in «*Vilâyet-i Horasanda vâki olan sergüzeşti beyân eder*» başlıklı bölümünde yer alan bu kıt'a, Seydî Ali Reis tarafından İbrahim Mirza, Süleyman Mirza ve Gökçe Halife ile bir sohbet ânında söylenmiştir.

N ü s h a l a r :

Matbuu. 77, A. 63b, B. 62b, C. 69b.

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

- 1 Âsitân-ı murtażâya intisâbım bar meniñ
Dâimü'd-dehr ol işikdin fetħ-i bâbım bar meniñ
- 2 Çanberi min şîr-i yezdânıñ sever min âlini
Özgelerle ni su'âl ü ni cevâbım bar meniñ

SÂ'İ(-İ DÂ'İ)'NİN TARİH MANZÜMESİ

H. 1004 Rebîü'l-âhîrinin sonlarında (M. 1595-1596) vefat eden Sâ'î(-i Dâ'î)'nin bir Nakşibendî şeyhi olan Taşkendlî Ahmed-i Sâdık hakkındaki tarih manzumesi, Atâyî'nin *Şakâynk Zeyli*'nde geçmektedir²⁸. Şeyh Ahmed-i Sâdık, Evliyâ Çelebi'ye göre, İstanbul'da Emîr-i Buhârî zâviyesinde medfundur²⁹.

28 Atâyî, *Hadâyikü'l-hakâyk fî tekmilleti's-şakâynk*, İstanbul 1268, s. 362-363.

29 *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, Ahmed Cevdet neşri, İstanbul 1314, s. 373. Evliyâ Çelebi'de bu tarih manzumesinin ikinci ve üçüncü beyti yoktur.

Şeyh Ahmed-i Sâdık'ın Evliyâ Çelebi'de H. 990 (M. 1582) olarak geçen ölüm tarihi, Atâyî'de H. 994 Şa'bânının 14. günü (M. 2.VIII.1586) olarak belirtilmektedir. Sâ'î'nin manzumesinde ise, bu tarih H. 996 (M. 1588) olarak çıkmaktadır³⁰.

Hezec + - - - / + - - - / + - - - / + - - -

- 1 Dirîgâ Taşkendi derd ile yüz koydu tofrağa
Anuñ-tek xanı bir şeyh-i muhakkık 'âlim ü fâyıq
- 2 Semerkand u Buĥârâ terkin Urganç [Ürgenc ?] üzre yol buldı
Köngöldin ħarañonlu Ka'betu'l-lâha bolup 'âşık
- 3 Diyâr-ı Rûma tiggeç Ĥan Murâduñ boldı manzûrı
Nişâr itdirse cânın maĥdem-i sultânğa lâyıq
- 4 Vefâtın körgeç aytur Sâ'î-i Dâ'î anġa târlġ
«Vebâdın köçdi sünnî Naĥşibendî Aĥmed-i Şâdıq»

وبادین پکدی سنی قشبندی احمد صادق

$$(195) + (53) + (516) + (120) + (39) + (73) = H. 996 (M. 1588)$$

NEDİM-İ KADİM'İN RUBÂT'SI

Lâle devrinin meşhur şâiri Nedîm'den önce yaşadığı için edebiyatımızda Nedîm-i Kadîm (öl. H. 1081) adı ile tanınan bu şâirin Çaġatayca bir rubâisi vardır. Bu rubâî Halil Nihat Boztepe'nin eski harflerle neşrettiği Dîvân-ı Nedîm³¹'in son kısmındaki Nedîm-i Kadîm bölümünde verilmiştir³².

Fevziye Abdullah Tansel, Nedîm-i Kadîm'e ait olan bu rubâî'yi, İslâm Ansiklopedisi'ne yazmış olduğu Nedîm maddesinde, Nedîm'e ait olarak zikretmektedir³³.

30 Sâ'î'nin tarih manzumesini bana haber vermek lutfunda bulunan Sayın Prof. Dr. Muammer Kemal Özergin'e teşekkür ederim.

31 Halil Nihat Boztepe, *Dîvân-ı Nedîm*, İstanbul 1338. s. 374 s.

32 Aynı eser, s. 345.

33 *İ. A.* VIII, *Nedîm* maddesi, s. 167-174. Bk. «Osmanlı Şâirlerinin Çaġatayca Şiirleri», *TDĒD*, XVIII, s. 135 not. 11.

- 6 Munça'efgânlar ider min şanma cânâ cevrdin
Ta'm şabrım iltürür ağıyâr-ı bed-mu'tâdnıg
- 7 Min Nevâyî tek niyvâ aytıp n'ola dirsem Refî'
Niçe cevrin tartayın ol serv-i hürî-zâdnıg

N ü s h a l a r :

- A. İstanbul, Üniversite Küt., T. 2924 (25a)
B. " Süleymaniye Küt., Hâlet Ef. No. 666 (52a-52b)
C. " Millet Küt., Ali Emîrî, Manzum No. 176 (42b)
D. " Bâyezid, Devlet Küt., No. 5794 (60a)

N ü s h a f a r k l a r ı :

- 3a kim] C ve D'de yok |
4b dükkânı] D dükkânını |
5a köygünlü] A, C; D köygenlü (کویگنلو) |
5b yâd] A ve D'de yok ||
7a aytıp] A eylep |

K e l i m e l e r :

ad çağır-	: birisini adı ile çağırarak, seslenmek, bağırarak
ara	: ara, iç
aşa-	: yemek yemek
ayt-	: söylemek, demek
bar-	: varmak, gitmek, ulaşmak, erişmek
barı	: tamamı, bütünü, hepsi
bile, bilen	: ile krş. birle, birlen
bir-	: vermek
birle, birlen	: ile krş. bile, bilen
bol-	: olmak
çağ	: çağ, devir, zaman
çap-	: kesmek
dağı	: dahi
di-	: demek, söylemek krş. ti-
dik	: gibi krş. tek, tik
em	: ilaç
esrü	: sarhoş

esrü	: sarhoş	krş. ösrük
ırmağ	: ırmak, nehir, akar su	
içre	: içeri, içerisinde, içinde	
iltür-	: ilıştirmek, bağlamak	
imes<imez	: değil	
işit-	: işitmek, duymak	
it-	: etmek, yapmak	
kaçan	: ne zaman	
kanı	: hani, nerede	
kazak	: sergüzeştçi, maceraperest, hür adam	
kazakçı	: yol kesici, harami, soyguncu	
kıçkır-	: bağırarak, çağırarak, haykırmak, hıçkırmak	
kıl-	: kılmak, yapmak, etmek	
kımız	: kısrak sütünden yapılan bir içki	
kibi	: gibi	
kirçek	: gerçek, doğru	
koym	: koyun, iç, koyun koyuna, iç içe	
köç-	: göçmek	
köngül	: gönül	
köp	: çok	
körgüz-	: göstermek	
köydür-	: yaktırmak	
köyün-	: yanmak	
köygün (köygen) (?)	: ateş, alev	
kurut	: kurutulmuş yoğurt veya peynir	
min	: ben	
munça	: bunça, bu kadar	
niçe	: nasıl, ne kadar	
od	: ateş	
öltür-	: öldürmek	
ösrük	: sarhoş	krş. esrü
özge	: başka	
sal-	: bırakmak	
şan-	: sanmak, zannetmek	
sarı	: -a doğru, -a taraf	
süñü	: süngü, mızrak	
şerhala-	: dilimlere ayırmak, yarmak, yaralamak	
şonkar	: bir kuş adı, sungur	
tala-	: yağma etmek	

talkan	: Buğdayın kavurulup irmik büyüklüğünde öğütülerek yenen cinsi	
tap-	: bulmak	
tart-	: çekmek	
tek	: gibi	krş. dik, tik
tiğ-	: deymek, ulaşmak, erişmek	
tik	: gibi	krş. dik, tek
tile-	: dilemek, istemek	
tiñri	: tanrı	
tişi	: dişi	
tofrağ	: toprak	
tol-	: dolmak	
tolğan-	: dolanmak	
uçra-	: rastlamak	
ulus	: halk, ahali	
urul-	: vurulmak	
ya	: yay	
yaşşı	: iyi, güzel	
yalañaç	: çıplak	
yalğan	: yalan	
yene	: yine, tekrar	
yıg-	: yığmak, toplamak, bir araya getirmek	
yıgla-	: ağlamak	
yiber-	: göndermek	
yi-	: yemek	
yit-	: yetmek, ulaşmak, erişmek	